

LITERATURA CATALANA I PATRONATGE REIAL AL SEGLE XV: EPISODIS D'UN DISTANCIAMENT¹

Lola Badia
Universitat de Barcelona

1. Els termes de la qüestió

La literatura catalana pròpiament dita, amb un mínim d'ambició intel·lectual i artística, no existeix abans de 1270: abans de Llull (*Llibre de contemplació en Déu*, 1271-1274), del *Llibre dels feits del rei Jaume I* (mort el 1276) o de la crònica de Desclot (1285 aprox.). Ens situem així, deliberadament, més enllà del període "romànic" de les lletres catalanes, presidit per un monarca que sol ser comptat entre els més conspicus protectors de trobadors occitans, Alfons "el Trobador", I de Catalunya i II d'Aragó (1162-1196). El rei més antic de qui se sol fer esment a les històries de la literatura catalana és, en efecte, el seu nét Jaume I (1213-1276), sobretot pel que fa a les darreres dècades del seu regnat.

Al tombant de 1300, s'assisteix a un gradual increment de la producció en la llengua popular que, tanmateix, no es dispara fins al darrer terç del segle (Francesc Eiximenis, Bernat Metge, Jaume i Pere March, el Consistori de la Gaia Ciència, la producció en "noves rimades", les traduccions d'obres científiques i clàssiques...). Durant tot el XIV i des de les darreres dècades del XIII, actua vistosament el patronatge per a la nova literatura en català; és emblemàtica, en aquest terreny, la persistent protecció de la lírica trobadoresca per part d'una cort reial que se sent hereva directa de les maneres de fer dels segles XII i XIII (Cluzel 1957-1958). En aquest sentit, adquireix un relleu particular la figura intel·lectual i moral del trobador Cerverí de Girona a l'entorn de Jaume I, dels Cardona i, sobretot, de Pere "el Gran" (1276-1285): se'ns documenta per primer cop la professionalització d'un poeta, que, com a intel·lectual al servei de la Corona, accedeix al saber dels clergues i aspira a posseir una línia moral personal.² Cerverí, doncs, com el seu coetani Ramon Llull, com els seus col·legues del XIV fins als ja esmentats Eiximenis i Metge, malgrat les estretes relacions que mantenen amb el poder, són intel·lectuals que despleguen les seves pròpies propostes literàries i culturals, sovint amb una forta càrrega personal.

I heus ací la primera premissa per a un plantejament de les relacions entre patronatge reial i literatura catalana medieval: la gran majoria dels textos conservats pertanyen als se-

1. Aquest treball ha estat elaborat en el marc del Programa d'Investigació PB91-0662 de la DGCYIT del Ministeri d'Educació.

2. Riquer 1964, I, 152-158: la consciència literària de Cerverí el situa al marge de la frivolitat joglaresca, en la línia dels trobadors més exigents. La tesi doctoral de Miriam Cabré, en elaboració a Clare Hall (Cambridge), explora els contorns del paper social del trobador i de la seva concepció de l'exercici de la poesia en un context intel·lectual marcat per l'herència de les escoles i de les universitats del XIII.

gles XIV i XV, una època en la qual els homes de lletres d'Occident, sovint laics, estableixen unes noves relacions, complexes i molt individualitzades, amb el món del saber. Les Universitats han elaborat síntesis ingents del llegat cultural del passat, la circulació de llibres ha crescut desmesuradament i l'ús de l'escriptura és indissociable d'una societat essencialment urbana.

També cal tenir present que la riquesa dels arxius de l'antiga Corona d'Aragó ha fet que tinguem profusament documentades les activitats relacionades amb el món del saber i de les arts a partir del regnat de Jaume II (1291-1327): des dels dos toms fundacionals d'Antoni Rubió i Lluch, *Documents per a l'estudi de la cultura mig-eva*, a les successives *regestae* de diversos volum, que arriben fins a la recent de J. N. Hillgarth sobre els inventaris de llibres mallorquins des de la conquesta a 1550.³

Sense pretendre d'anar més enllà del plantejament crític d'una línia de recerca, en aquesta contribució incidiré en un fenomen que em sembla rellevant: el de la progressiva independització, a partir del darrer terç del XIV, de la literatura vulgar més creativa en relació amb les formes convencionals del patronatge exercit des de la cort. Si, per una banda, és ben sabut que els reis de la dinastia castellana dels Trastàmara a partir de mitjan segle XV es van distanciar de la literatura en llengua autòctona, que els era aliena, convé tenir present, per una altra banda, que la progressiva independització de la literatura en qüestió respon també, com ja he apuntat, a la difusió del saber en el complex entramat social urbà dels segles XIV i XV i a l'esvaïment de les fronteres entre sectors culturals tradicionals abans closos, com ara l'eclesiàstic, el científic-tècnic o l'aristocràtic. Els fenòmens són decisius per qualificar el món de les ciutats italianes del Trecento i del Quattrocento i han estat ben determinats darrerament pel que fa a la França del XV (*GRLMA*, VIII, 1). A partir de la consideració d'alguns textos literaris il·lustres i de les dades biogràfiques dels seus autors, tractaré de mostrar com, per raons circumstancials força diverses, els quatre majors escriptors catalans de mitjan segle XV produeixen al marge del patronatge reial: Ausiàs March, Joanot Martorell, Joan Roís de Corella i Jaume Roig.⁴

Cal insistir que l'anàlisi de la independització de la literatura vulgar no tindria sentit ple si no entenguéssim que el patronatge és una constant de la història de la Corona d'Aragó, des dels seus orígens postcarolingis. Si la mostra més remota de cultura catalana autòctona cal situar-la als temps de l'abat Oliba, veiem que la literatura, de moment escrita en llatí, neix i creix a recer del poder monacal, episcopal i comtal (Junyent 1992). Que Oliba, escriptor i promotor de les arts, fos un magnat de la nissaga comtal de Besalú, alhora que monjo i bisbe, el transforma en el símbol del mecenas medieval català. Des de la perspectiva de la baixa Edat Mitjana, tanmateix, l'antic cantor llatí de les glòries de Ripoll i de la dinastia de Besalú apareix com el representant d'una societat arcaica en la qual els poders eclesiàstic i polític se sobreposen i generen una cultura adreçada rigorosament a les minories dirigents, netament aliena a tot altre estament rural o urbà. He esmentat aquest estadi anterior a l'eclosió de la literatura romànica del XII per mostrar que a la pre-Corona d'Aragó ja existien tradicions locals de patronatge artístic i literari, de manera que l'esponerosa documentació que permet de traçar el perfil del mecenatge cortesà a la tardor medieval, no

3. Recordem els noms de H. Finke, R. Beer, J. Miret i Sans, Josep M. Madurell, A. López de Meneses, G. Llompert, entre nombrosos d'altres. A Martí de Barcelona 1990-1991 comprovem que les línies generals de la "política cultural" de Pere "el Cerimoniós" ja són en marxa a les darreres dècades del XIII. Hillgarth 1991 és la major aportació a la història de la cultura catalana antiga apareguda d'ençà de l'esmentat diplomata de Rubió i Lluch, no solament per l'exhumació de dades sinó també pels plantejaments interpretatius.

4. En aquesta contribució proposo de matisar el que s'afirma a Riquer 1964, III, 584-585, sota l'epígraf "Els escriptors medievals i la cort"; no tota la literatura anterior al XVI es va produir a l'empar del poder i és factible de descriure els episodis del distanciament entre creació literària i patronatge reial. No se m'escapa que aquest programa convoca dues línies de recerca diferents: l'una incideix en la noció de literatura present als textos catalans tardomedievals, l'altra es vincula a un tractament sociològic de la relació entre autor, públic i obra.

ens hauria d'induir a pensar que els prínceps catalano-aragonesos dels segles XIV i XV tan sols actuaven mimèticament en relació amb els seus coetanis eclesiàstics, ibèrics o francesos. Monarques com Jaume II o Pere III omplen tot el segle XIV amb un desplegament d'activitats de protecció del saber i dels intel·lectuals, de les arts i dels artistes que, en perspectiva històrica, no fa més que culminar la construcció de la cultura catalana medieval autòctona.

Com he dit, allà on es produeix realment un canvi d'orientació que per força ha d'arrossegat conseqüències de gran abast és entorn de mitjan segle XV, quan Alfons "el Magnànim" fixa la seva residència a Nàpols i exerceix generosament el seu patronatge en el món de la Itàlia meridional. Ara, la cultura autòctona dels territoris aragonesos peninsulars no tenia cap tradició de marginalitat: la reacció a l'absència de la cort en temps d'Alfons i a les successives desavinences amb la Corona en temps de Joan II és en la línia d'un continuïsmen esplendorós des de la iniciativa particular. Sembla com si la cultura literària hagués sabut funcionar tota sola; una interpretació en aquests termes només es pot sustentar atribuint una consciència literària als escriptors que els fes sentir justificats en funció d'ells mateixos i del seu públic.⁵ L'operació no em sembla gratuïta ni mancada d'interès, perquè aquest moment de la inflexió, amb la desaparició de la cort com a institució arrelada i activa al país, precedeix de deu o vint anys aproximadament l'esclat del moment suprem de la literatura catalana antiga entorn de 1460, un any clau per a les obres de Corella, Martorell i Roig.

2. Jordi de Sant Jordi i Ausiàs March: de la poesia de cort al soliloqui

La literatura catalana del millor segle de tots els temps ens invita a repassar una nòmina d'escriptors que socialment abasta la petita noblesa (Ausiàs March, Joanot Martorell), el clergat secular (Felip de Malla, Joan Roís de Corella), els mercaders (Francesc Ferrer, Francesc Alegre, Romeu Lluïll) o les professions liberals, com ara metges i advocats (Jaume Roig). La informació documental sobre aquests personatges que la crítica ha anat acumulant des del segle passat està experimentant un espectacular creixement en aquests darrers anys, des que, estimulats per les celebracions tirantianes, alguns arxiviers de València s'han decidit a escorcollar els riquíssims dipòsits documentals de la ciutat. El llibre de Villalmanzo, Chiner 1992 sobre la família Martorell és fins ara l'aportació més sonada, bé que no manquen altres troballes puntuals, la majoria encara inèdites, que fan referència a les dates de naixement i/o de mort d'Ausiàs March, de Jordi de Sant Jordi, de Joan Roís de Corella.⁶

Els poetes lírics tenen, des de sempre, un tracte especial amb la literatura del jo que els fa subjectes difícils per a les consideracions sociològiques. Em resulta còmode, però, iniciar el discurs evocant algunes circumstàncies ben conegudes que van fer conviure els

5. La investigació sobre els perfils de la consciència literària dels escriptors catalans tardomedievals passa per l'aparició del jo literari en textos no lírics: Ramon Llull, Ramon Muntaner a principis del XIV i, a la segona meitat, els textos derivats de *La Faula* de Guillem de Torroella i, sobretot, Bernat Metge; vegeu Cingolani 1985, Pacheco 1988, Badia 1988 i Badia 1993a. Pren un relleu singular en aquests textos el recurs a l'autocomissió de les obres: l'autor fingeix, dins de la mateixa trama narrativa, que alguna instància superior, divina o humana, li encarrega que escrigui, per a benefici del lector, el text que tenim a les mans.

6. El fenomen afecta en grau menor escriptors barcelonins, com ara el Romeu Lluïll poeta, que Coll Julià 1977 va identificar amb un membre d'aquesta poderosa família que havia viscut quaranta anys a Nàpols i que va tornar a Barcelona el 1479; aquestes dades han fet possible que Jaume Turró desenvolupés l'estudi literari de la lírica trilingüe i de la narrativa d'un autor marcat molt específicament per la cultura de l'Itàlia meridional (edició, en premsa a "Els Nostres Clàssics"). Els Llull eren mercaders i ciutadans de Barcelona, per als quals l'exercici de la literatura començava i acabava en l'esfera del privat. Pel que fa a un altre membre de l'estament dels mercaders, Francesc Alegre, vegeu Turró en premsa.

aversió a Alfons “el Magnànim” fins al punt de traspasar-la al seu successor, de manera que va ser partidari dels drets monàrquics de Pere de Portugal i del seu hereu Ferrando, als últims anys de la seva esperança de successió durant la guerra civil de Catalunya contra Joan II. Ni Joanot Martorell ni el seu recelós cunyat Ausiàs March (que no es fiava, i amb raó, que els Martorell estiguessin en condicions de pagar-li el dot de la seva esposa Isabel; vegeu Villalmanzo, Chiner 1992, 50, 54-56) no van estar vinculats en vida a l'ull de l'huracà de la fama i de l'èxit literaris, que envoltava les corts presidides per mecenes generosos. Més aviat tot al contrari.¹⁰

Potser les anteriors consideracions podrien entrar a formar part de la discussió sobre el “sentit” últim del *Tirant*, novel·la que no s'està de manipular fonts catalanes tan conegudes com la ja esmentada *Faula* de Guillem de Torroella ni d'hibridar-la amb el discurs de *regimine principum* del menorat Eiximenis. Hauf 1990 malda per definir un fil de pensament politico-moral en les manipulacions textuals del *Tirant*, que el porta a la “filosofia de la fortuna”, poderosa mestressa de les sort dels homes, mudable i traïdora com una antiga deessa venjativa. No és aquest el lloc de plantejar una qüestió d'aquesta magnitud, però és obvi, a grans trets, que alguna forma de fatalisme desenganyat, per subterrani que sigui, seria perfectament esperable en un personatge com Martorell. La dificultat s'origina quan hom para esment als materials discursius saquejats per Martorell: Eiximenis és un campió de l'ortodòxia, i seria francament difícil fer servir els seus textos per a negar la superioritat de la providència divina sobre qualsevol altra força que sembli moure els destins dels homes. L'altra font de discurs sobre la fortuna repetidament emprada és, segons revelació plena de les recerques dels darrers anys, l'obra narrativa de Joan Roís de Corella, *il miglior fabbro* de la prosa d'art catalana de tots els temps.¹¹

4. Corella, teòleg; Roig, metge

Corella tampoc no ofereix agafadors ideològics per a insinuar fosques actituds fatalistes com en el cas de Martorell suava esmentat, perquè, com és sabut, fou mestre en teologia i mai no va desmentir ni ocultar els seus coneixements professionals.¹² La pujada del valor Corella en l'estimació literària (vegeu nota 10) és una adquisició recent de la crítica, que convida a replantejar qüestions biogràfiques i ideològiques relacionades amb el personatge. Una de les més vistoses és la seva defecció a la cavalleria (era l'hereu de la seva línia familiar i va preferir seguir la carrera religiosa). Aquesta defecció té un reflex fins i tot en el seu “pacifisme” militant, que el porta a abominar d'aquell Ordre de la Garrotera que fascinava Martorell (Roís de Corella 1913, 141).¹³

Jordi Carbonell va analitzar la dedicació del nostre autor a la carrera eclesiàstica en termes de “crisi de la cavalleria” en sentit sociològic (Roís de Corella 1973). No sé si una documentació sobre la família del creador de Caldesa tan generosa com la que tenim sobre els Martorell ens permetria d'interpretar les circumstàncies d'aquesta crisi en termes de

10. Només cal veure com va ser d'atzarós el procés que va dur a la publicació del *Tirant*, via Martí Joan de Galba, que s'havia quedat el manuscrit a carvi de deutes contractats per l'autor (Villalmanzo, Chiner 1992, 82-89). Poc o res sabem en concret de si March va poder assaborir gaire la fama i en quina manera; estem segurs, però, que March va ser llegit i fins imitat en vida i que hi hagué un multiforme ausiàsmarquisme a la segona meitat del XV, viu almenys fins al temps de la primera edició valentina de 1539.

11. Vegeu què diu Riquer a Martorell 1990, xxxv-xlvi, Hauf 1993 i Badia 1993a, 11.

12. Riquer 1964, III, 254-320. He replantejat el cas Corella des del punt de vista intel·lectual a Badia 1988, Badia 1993a i Badia 1993b.

13. Al *Triunfo de les dones* s'afirma que les femelles humanes s'aprenen els barons per la seva mansuetud natural. L'únic text corellà on es defensa un cavaller és la *Sepultura de mossèn Francí Aguilar*, que magnifica la figura del màrtir de la fe, mort a causa de la guerra contra l'Islam.

pèrdua de beneficis datable en el temps i en l'espai. El recurs a la carrera eclesiàstica, però, és la sortida clàssica de l'intel·lectual medieval des dels orígens al segle XV. D'ençà de la baixa romanitat desapareix la figura de l'home de lletres laic; gairebé nou-cents anys separen Boeci de Dante, sense oblidar que Petrarca i Boccaccio, els més il·lustres representants de la nova intel·lectualitat del Trecento italià, van rebre ordes menors. L'home de lletres casat i emmainadat, que es guanya la vida al servei de la *res publica*, és una raresa que Leonardo Bruni, cap a la tercera dècada del XV, descobria i exaltava en el curriculum cívic de l'autor de la *Comèdia*, per aplicar-se-la amb orgull ell mateix (Baron 1928, 50-63). No em consta que per les nostres latituds aquests esquemes tinguin gaire predicament abans de les primeres dècades del segle XVI. Corella reproduceix, doncs, el vell esquema del teòleg que desenrotlla temes profans passant-los curiosament pel sedàs de l'ortodòxia i d'aquí li ve la vena més personal de la seva peculiar manera de moralitzar l'herència rebuda de la tradició romànica (Boccaccio inclòs), i d'Ovidi.

Corella aprèn de Boccaccio a jugar amb l'autobiografia i la ficció i, per aquest camí, ens obre les portes d'un tipus d'experiència literària que ens permet de reconduir el discurs a la sociologia. El jo literari de Corella, que el lector pot identificar, si vol, amb el de l'amant enganyat de la malarada Caldesa, és també el jo que pren la paraula al *Parlament en casa de Berenguer Mercader* (Roís de Corella 1913, 233-275) per descriure'ns un episodi de valor impagable: Corella assisteix a una tertúlia privada, presidida per qui dóna nom a la peça, en la qual diversos assistents, tots ells personatges documentats, s'expliquen pomposament els uns als altres faules ovidianes, amb la doble finalitat de posar a prova les pròpies capacitats retòriques i reflexionar sobre les luctuoses dissorts que l'amor provoca. La iniciativa privada i la delectança d'un petit comitè d'escollits substitueix altres formes de protecció o estímulo de la literatura; el que crida l'atenció, però, és que Corella, que és qui ens explica la reunió, s'atribueixi, sense que ningú li ho demani, el paper de "coronista" i posi per escrit els resultats de la tertúlia. Heus ací una interessant metamorfosi del recurs de l'autocomissió, que se sobreposa a la literatura del jo en diverses obres de darreries del XIV (de Mun-taner a Metge: vegeu la nota 4), revestit d'un context de versemblança que el rescata de l'antiga presumpció sobrenatural, associada al motiu des dels temps de la *Comèdia* dantesca (*Purg.* XXXII, 103-105 i XXXIII, 52-55). Corella, de fet, és l'autor català antic de temes profans més conscient de la dimensió social de la seva activitat literària i que, per tant, exerceix d'escriptor amb una actitud més propera a la dels lectors del nostre segle. Per raons cronològiques també és el primer escriptor-editor (Riquer, 1964, III, 270).¹⁴

Arribats en aquest punt, caldria assajar d'aprofundir en la qüestió de les tertúlies literàries catalanes i valencianes del XV per tal de mostrar que eren el recanvi més evident del col·lapse del patronatge reial convencional; al marge, naturalment, de l'esplendorós desplegament napolità del mecenatge del Magnànim, que pràcticament no va beneficiar cap creador literari català.¹⁵ Posats a fer, caldria abordar també el tema de la difusió escrita dels textos literaris, especialment després de l'aparició de la impremta. Però ens cal ara deixar de banda aquestes línies de recerca, per examinar el darrer testimoni del distanciament entre cort i gran literatura catalana medieval, que és Jaume Roig, un escriptor de grandíssima ambició artística, documentat a València a mitjan segle XV com a metge de prestigi (Riquer 1964, III, 213).

14. No consta, tanmateix, que dugués a la impremta cap text que no fos de tema religiós (Eiximenis, Ludolf de Saxònia, vides de sants): tal gest hauria estat una raresa en la impremta incunable, sobretot a causa dels tiratges, que es preveien menors. L'excepció que confirma la regla és el *Tirant lo Blanc* de 1490.

15. És perfectament marginal, per exemple, la presència catalana als cançoners procedents de Nàpols, majoritàriament castellans. La influència de la cort aragonesa d'aquest regne en la literatura catalana s'ha de rastrejar, en tot cas, en les biografies i els escrits d'aquells escriptors que sabem que van viatjar a Itàlia (Leonard de Sors, Romeu Llull...) i en els productes que van ser-ne importants (Beccadelli 1990). No existeix, que jo sàpiga, una apreciació de conjunt del fenomen.

Jaume Roig, que ens apareix perfectament inserit en la seva societat i que fins i tot pot presentar alguns dels trets del ciutadà casat al servei de la *res publica* que tant agradava a Bruni,¹⁶ construeix amb el seu *Espill* la més arcaizant de les propostes literàries del XV català: (1) amb un ús desafiant del vers narratiu, caducat ja en la narrativa romànica posterior al triomf de la prosa sobre el vers;¹⁷ (2) amb el desplegament d'una misogínia còsmica i aclaparadora (Cantavella 1992); (3) amb un recurs a la visió en somnis que posa en escena un savi rei Salomó, portador dels valors més rigorosos d'un ascetisme que gairebé es remunta, per damunt de la tradició monàstica, a la negació de la vida dels primers pares del desert (Carré en premsa).

Ja he dit algunes vegades (Badia 1988, 151) –i ningú no m'ha desmentit– que la tria del vers com a vehicle expressiu a l'*Espill* està dictada per una actitud polèmica contra la prosa d'art de Corella. Afegeixo ara que la inviabilitat total de la proposta misogina i ascètica de l'obra de Roig també es pot entendre com un refús de la malaltissa proclivitat de Corella al discurs sobre l'amor, el qual, tot i ser vist com una abominació, és objecte de tota mena de treballades evocacions (que acaben amb condemna, això sí), en vers i en prosa. El poder creatiu de Roig i, sobretot, la tenacitat que requereix construir una obra tan extensa com l'*Espill*, amb una meticulositat matemàtica i una riquesa de lèxic i d'enginy de primeríssima qualitat, ha de fer pensar que la crítica moderna ha comès l'error metodològic de mantenir-se al marge del problema del públic. Sembla que la realitat viva dels cenacles privats, capaços de provocar i consumir obres de tanta categoria, pot donar llum sobre els mecanismes de la producció literària a la València de mitjan XV. Potser alguna nova aportació documental ens ajudarà, algun dia, a trencar aquest mur de desconeixement que sovint ha conduït a una valoració errada de les obres; perquè sembla indiscutible que el metge Roig havia de disposar d'un cenacle d'entesos, com el teòleg Corella als mateixos anys i a la mateixa ciutat (i com el notari Bernat Metge, seixanta anys abans a Barcelona; Badia 1988, 75-86).

És obligat cloure aquestes reflexions disperses reprenent el fil de les relacions entre el poder i la producció literària en l'àmbit català. És ben sabut, en efecte, que, després de la guerra de les Germanies, el Regne de València va ser dotat d'una cort delegada, presidida per Germana de Foix, vídua de Ferran "el Catòlic", i el seu tercer marit, Ferran d'Aragó, duc de Calàbria (1526-1550). La presència d'escriptors catalans en l'ambient del patronatge de les lletres i de la música d'aquesta cort recuperada, d'estil napolità, va ser completament marginal i anecdòtica; s'havia acabat definitivament l'entramat social que havia produït obres de l'ambició de les que he esmentat als apartats anteriors. Si una interpretació convencional tendeix a responsabilitzar les tries castellanitzants de la cort virregnal de València del col·lapse de la literatura catalana a les primeres dècades del XVI, el meu discurs d'avui pretén més aviat de recordar que existeix un distanciament entre la millor literatura catalana i el poder representat per la cort, des dels temps dels darrers reis del Casal de Barcelona, en consonància amb fenòmens socials i culturals tant complexos com poc estudiats.¹⁸ La consumació d'aquest distanciament al XV i el col·lapse de la quantitat i de la qualitat de la literatura en català al XVI cal que ens l'expliquem, lluny de tota simplificació ideològica, des d'un conjunt de causes concomitants, que posin al lloc que els toca el patronatge reial, la consciència literària dels escriptors i les relacions autor-públic, en una línia que fa trenta anys i, armat de molt pocs mitjans erudits, ja va assenyalar Joan Fuster.

16. Riquer 1964, III, 215, 238 observa que el nom de l'esposa de Roig, Isabel Pellicer, és recordat amb reverència, malgrat la misogínia esprepètica de l'*Espill*.

17. Les noves rimades de quatre versos, en lloc de les habituals de sis o de vuit, a més, accentuen la gosadia de la tria. Riquer 1964, III, 242.

18. Vegeu les anteriors notes 3 i 4. Fuster 1962 inicià un discurs sobre l'entramat social del fenomen literari a la tardor medieval que convé recuperar i posar al dia.

Referències bibliogràfiques

- Aramon, Ramon (1959), "L'absència del Magnànim com a tema poètic", *IV Congreso de Historia de la Corona de Aragón (Mallorca 1955). Actas y Comunicaciones*, I, Mallorca, pp. 397-416.
- Badia, Lola (1988), *De Bernat Metge a Joan Roís de Corella*, Quaderns Crema, Barcelona.
- Badia, Lola (1993a), *Tradició i modernitat als segles XIV i XV. Estudis de cultura literària i lectures d'Ausias March*, Institut de Filologia Valenciana - Publicacions de l'Abadia de Montserrat, "Biblioteca Sanchis Guarnier", València - Barcelona.
- Badia, Lola (1993b), "Aucís amors. Teoria i pràctica del desengany amorós en Joan Roís de Corella", *Literatura Medieval. Actas do IV Congresso da Associação Hispânica de Literatura Medieval*, vol. III, Editorial Cosmos, Lisboa, 1993, 275-282.
- Baldaquí, Ramon, Josep M. Baldaquí (1993) "A l'entorn de la biografia de Jordi de Sant Jordi. Un document inèdit", *Actes del Novè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes*, (Alacant-Elx, 1991), vol. I, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 257-272.
- Baron, Hans (1928), *Leonardo Bruni Aretino. Humanistisch-Philosophische Schriften mit einer Chronologie seiner Werke und Briefe*, Teubner Verlag, Leipzig-Berlin. Reedició: Stuttgart, 1969.
- Beccadelli el Panormita, Antonio (1990), *Dels fets e dits del gran rey Alfonso*, trad. cat. de Jordi Centelles, ed. E. Duran, Barcino, "Els Nostres Clàssics", Barcelona.
- Bonner, A., Lola Badia (1988), *Ramon Llull. Vida, pensament i obra literària*, Empúries, Barcelona.
- Cantavella, Rosanna (1992), *Els cards i el llibre: una lectura de l'"Espill" de Jaume Roig*, Quaderns Crema, Barcelona.
- Carré, Antònia (en premsa), "Les propostes ètica i estètica de Jaume Roig al seu *Espill*", *Intel·lectuals i escriptors a la Baixa Edat Mitjana Catalana*, ed. Lola Badia, Curial - Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona.
- Cingolani, Stefano M. (1985), "Jo Ramon Muntaner. Consideracions sobre el paper de l'autobiografia en els historiadors en llengua vulgar", *Estudis de llengua i literatura catalanes*, XI = *Miscel·lània A.M. Badia i Margarit*, 3, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, pp. 96-126.
- Cluzel, Irénée (1957-1958), "Princes et troubadours de la maison royale de Barcelone-Aragon", *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, XXVII, pp. 321-373.
- Coll Julià, Núria (1977), "Nova identificació de l'escriptor i poeta Romeu Llull", *Estudios históricos y documentos de los archivos de protocolos*, V = *Miscelánea en honor de Josep Maria Madurell y Marimon*, Barcelona, pp. 245-297.
- Ferrando, Antoni (1983), *Els certàmens poètics valencians*, Institució Alfons el Magnànim, València.
- Fuster, Joan (1962), *Poetes, moriscos i capellans*, l'Estel, València. Reedició: *Obres completes*, I, pp. 316-508, Edicions 62, Barcelona, 1975.
- GRLMA = *Grundriss der romanischen Literaturen des Mittelalters*, IX vols. Carl Winter, Heidelberg.
- Hauf, Albert (1990), "Artur a Constantinoble. Entorn a un curiós episodi del *Tirant lo Blanc*", *L'Aiguadolç*, pp. 12-13, pp. 13-32.
- Hauf, Albert (1993), "*Tirant lo Blanc*: algunes qüestions que planteja la connexió corelliana", *Actes del novè col·loqui internacional de llengua i literatura catalanes* (Alacant-Elx, 1991), vol. II, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Universitat d'Alacant, València i Jaume I, Barcelona, 1993, ps. 69-116.
- Hillgarth, J.N. (1991), *Readers and Books in Majorca, 1229-1550*, 2 vols., CNRS, Paris.
- Junyent, Eduard (1992), *Diplomatari i escrits literaris de l'abat i bisbe Oliba*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans.
- Llull, Romeu (en premsa), *Obres completes*, ed. Jaume Turró, Barcino, "Els Nostres Clàssics", Barcelona.
- March, Ausiàs (1989), *Cinquanta-vuit poemes*, ed. Robert Archer, Edicions 62, Barcelona.

- Martorell, Joanot (1990), *Tirante el Blanco*, trad. cast. de 1511, ed. Martí de Riquer, Planeta, Barcelona.
- Martí de Barcelona (1990-1991), "La cultura catalana durant el regnat de Jaume II", *Estudios franciscanos*, 91, 213-295; 92, pp. 127-245 i pp. 383-492.
- Pacheco, Arseni (1988), "La narració en primera persona en els segles XIV i XV: Notes per a una reavaluació crítica", *Actes del Cinquè Col·loqui d'Estudis Catalans a Nord-Amèrica*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, pp. 99-109.
- Pujol, Josep (en premsa), "*Gaya vel gaudiosa, et alio nomine inveniendi scientia*. A propòsit de les idees sobre la poesia en llengua vulgar als segles XIV i XV", *Intel·lectuals i escriptors a la Baixa Edat Mitjana Catalana*, ed. Lola Badia, Curial - Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona.
- Riquer, Martí de (1964), *Història de la Literatura Catalana*, 3 vols., Ariel, Barcelona. Reprint en 4 vols. Planeta, Barcelona, 1985.
- Riquer, Martí de, Lola Badia (1984), *Les poesies de Jordi de Sant Jordi*, Tres i Quatre, València.
- Riquer, Martí de (1990), *Aproximació al Tirant lo Blanc*, Quaderns Crema, Barcelona.
- Riquer, Martí de (1992), *Tirant lo Blanch, novela de historia y de ficción*, Sirmio, Barcelona.
- Roís de Corella (1913), *Obres de J. R de Corella*, ed. R. Miquel Planas, "Biblioteca Catalana", Barcelona.
- Roís de Corella (1973), *Obra profana*, pròleg de Jordi Carbonell, Albatros, València. Reedició: Tres i Quatre, València, 1983.
- Rubió i Lluch, Antoni (1908-1921), *Documents per a l'història de la cultura catalana mig-eval*, 2 vols., Institut d'Estudis Catalans, Barcelona.
- Turró, Jaume (en premsa), "*Officium poetae est fingere*: Francesc Alegre i la *Faula de Neptuno i Diana*", *Intel·lectuals i escriptors a la Baixa Edat Mitjana Catalana*, ed. Lola Badia, Curial - Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona.
- Villalmanzo, Jesús, Jaime J. Chiner (1992), *La pluma y la espada. Estudio documental sobre Joanot Martorell y su familia (1373-1483)*, Ajuntament de València, València.